

učenje o »najposlidnjem pomazanju« u predlošcima katehetskih propovijedi Jerolima Lipovčića

Franjo Emanuel Hoško

Dussu csuvaiuche pohogjenje jest knjiga s neobično dugim i ne baš jasnim naslovom iz kojeg se razabire da ju je „Martin Biró, vesprimski biskup,... u vrime očinskog pohogjenja godine 1746... započeo”; zatim je knjiga „na molitve mlogih pravovirnih u jezik mađarski na svitlost dana”, a 1750. je tiskana u Budimu nakon što je „... u jezik ilirički... prinešen(a)... po o. fra Jerolimu Lipovčiću iz Požege”. Iz tih podataka u naslovu knjige valjalo bi zaključiti da je autor knjige vesprimski biskup Martin Biró de Padány,¹ a Jerolim Lipovčić njezin prevodilac.² No stranice koje slijede neposredno poslije naslova zamrsuju pitanje autorstva knjige, jer cenzori hrvatskog izdanja ništa ne govore o biskupu Biróu kao autoru djela. Prvi cenzor je bio Luka Čilić³, a drugi Josip Janković.⁴ Obojica u svojim tiskanim izjavama naglašavaju da je Lipovčić preveo knjigu s mađarskog jezika na zah-tjev biskupa Biróa (str. X). Više jasnoće u to pitanje unosi odobrenje za tisak ove knjige što ga je dao Petar Lipovac⁵, provincijal tadašnje Lipovčićeve provincije Bosne Srebrene. I on ponavlja tvrdnju da je Lipovčić preveo knjigu s mađarskog, ali nadodaje da ju je također „uvećao”, tj. proširio njezin prvotni mađarski tekst (XI). Sam pak Lipovčić u uvodu pod naslovom „k bogoljubnom štioću” (XII–XVI)

najprije potvrđuje da „ozgor rečeni biskup ves-

¹ Martin Biró de Padány (Alistál, 1696 – Veszprém, 1762) bio je svećenik ostrogonske nadbiskupije (ređen 1722). Carica Marija Terezija imenovala ga je 1745. a crkvene vlasti to prihvatile, biskupom u Veszprému.

² Jerolim Lipovčić (Slavonska Požega, 28. X. 1716 – Slav. Požega, 30. VI. 1766) u Velikoj 1731. stupio je u franjevačku provinciju Bosnu Srebreu. Filozofiju je studirao u filozofskoj školi kaločke nadbiskupije u Kaloči (1733/34) i na franjevačkom filozofskom učilištu u Budimu (1734/1736). Teologiju je također slušao u Budimu (1736–1740), gdje su mu među profesorima bili kasniji njegov provincijal Petar Lipovac i cenzor njegove knjige Josip Janković. Sam je predavao filozofiju u Baji (1740–1743), a zatim je bio profesor franjevačke bogoslovne škole u Budimu (1745–1755). Obavljao je upravne službe u provinciji: bio je definitor (1754–1757) provincijala Antuna Bačića i Josipa Blagoja (1764–1766). Nakon Blagojeve nenadane smrti izabran je 27. I. 1766. za upravitelja provincije u svojstvu vikara; stolovao je u požeškom samostanu, ali je i on preminuo prije isteka upravnog mandata. – Lipovčić se služio još jednom verzijom svoga prezimena: Lipovčević. Pod tim je prezimenom njegov drug u profesorskoj službi u Budimu Emerik Pavić 1769. tiskao posmrtno njegovu knjigu *Trechi sadh illiti istolmacsenje trechega reda.* (usp. F. E. Hoško: Prosvjetno i kulturno djelovanje... franjevac... u Budimu, *Nova et vetera*, 28 (1978), 152–154).

³ Luka Čilić (Baja, 1707 – Baja, 1771) stupio je 1726. među franjevce. Filozofiju je predavao u Baji (1733–1736), a teologiju u Budimu (1745–1750) i

primski po meni jest hotio da se ova knjižica na svitoslot dade” (XII). Odmah zatim Lipovčić poziva čitaoca: „Zato, poljubljeni štioče, služi se naukom ovim, uživaj slabi trud ovi i nemoj gledati na onoga po komu ti se u jezik ilirički prikazuje... Istina jest da su mlog i prije mene od ovih pisali, koja ja pišem, ali sam poslušao nagovaranje onih ljudi, koje ja valja da poštujem, i zato ovah (ovo)... ovdje stavljam” (XII). Ta izjava upućuje na zaključak da se Lipovčić ne smatra samo prevodiocem knjige nego i njezinim autorom. U istom uvodu piše još jasnije da je on uistinu autor knjige: „Zato sam nju (knjigu) u tri dila razdijelio... Drugi dio, u komu je vaskoliki nauk kršćanski u poglavlja razdijeljen, prikazao sam Sinu Božjemu, koji je meštar sviu meštara i pripovidalaca... Nadpis knjige ove stavio sam *Dussu csuvaiuche pohogjenje*, zašto duša se čuva od griha i na služubu Prisetoga Trojstva podlaže po pohogjenju pastirah” (XII, XIII). Također zbunjuje tekst uvoda s Lipovčićevom tvrdnjom da je prevodio s latinskog jezika, a ne s mađarskoga: „Metao sam riči, što sam mogao lašnje (lakše) i za ne učiniti teškoću razumiti nisam iz latinskog na naško svagdi baš od riči privraćao nego sam iznosio da možeš lašnje razumiti” (XIII). Najizričitiije svjedoči Lipovčić vlastito autorstvo te knjige kada navodi izvore za drugi dio knjige priznavajući da je „... najveće vadio iz *Nuclea Catechetica*, iz Jakoba Marchancia, iz Reiffenstuela, iz Trina Perfecta, iz Ivana Grličića i ostalih” (XIII).

Nakon svih tih navoda očito je da je Lipovčić stvarni autor ove knjige. Naslov knjige i izjave cenzora prekomjerno ističu ulogu biskupa Biróa i predstavljaju knjigu kao prijevod s mađarskog jezika, vjerojatno samo zato što je biskup Biró podnio troškove tiskanja knjige. Iz istih razloga je najvjerojatnije Lipovčić pomalo proizvoljno i neuobičajeno ustrojio knjigu sabravši u nju tri različite literarne cjeline: govor i molitve prigodom biskupskih kanonskih vizitacija, katekizam i raspravu o vrstama molitve s molitvenim obrascima. K tome je naslovom knjige stavio naglasak na prvi dio knjige koji je inače najmanji i najprigodnijeg sadržaja. U taj prvi dio svoje knjige, „u kom se ukazuje kako se čuva duša i pohodi od pastirah”

(1–61), uvrstio je Lipovčić jedno pastirsko pismo biskupa Biróa (9–13), njegovu propovijed o Presv. Trojstvu (14–30) i propovijed o značaju biskupskih pastirskih pohoda, „pohodjenja” (1–9); ova posljednja propovijed nema izričite naznake da ju je izrekao biskup Biró, ali se to može zaključiti iz sadržaja. Čini se da su to svi tekstovi biskupa Biróa koje je Lipovčić preveo s mađarskoga i ugradio u svoju knjigu. Najvjerojatnije je on preveo s mađarskoga i dio molitava u tom prvom dijelu knjige koji je izričito ovisan o biskupu Biróu. No, molitve u trećem dijelu knjige, „u kome se duša čuva, pazi i pohodi od vlastitih pastira u molitvi” (389–432), nisu prevedene jer ih je Lipovčić povezo s vlastitom osobom ovim riječima: „Zato ću ovi dio u dva poglavja razdijeliti; u ovome prvome hoću govoriti od molitve koja biva s pameću, a u drugome poglavju govoriti ću od molitve koja biva s ustima i srcem” (389). Dakle, na prenaplašeno isticanje biskupa Biróa

Osijeku (1755–1758). U rukopisu je ostavio, čini se, filozofski priručnik *Physica seu octo libri Physicorum* (Bajae, 1733) a tiskom je objavio asketski priručnik *Directa ad coelum via seu tres gradus perfectionis evangelicae* (Essekini, 1755).

⁴ Josip Janković (Vukovar, početkom 18. st. – Rim, 25. III. 1757) filozofski i teološki studij završio je u franjevačkim školama u Rimu. Kratko vrijeme 1738/39. u Vukovaru je predavao filozofiju i ostavio u rukopisu predavanja pod naslovom *Philosophia universa* (Valkovari, 1739). Teologiju je predavao u Budimu (1739–1749) i ostavio rukopisni priručnik *De Deo uno* (Budae, 1745–1750). Tiskom je objavio *Promptuarium commissarii visitatoris* (Ravennae, 1742) i *Compendium sacrarum caeremoniarum* (Venetiis, 1751). Obavljao je najviše upravne službe u provinciji i redu: bio je kustod (1748–1751) provincije i zatim provincijal (1751–1754), a 1750. bio je izabran u vrhovnu franjevačku upravu kao generalni definitor. Neposredno prije smrti sudjelovao je u pokretu za diobu provincije Bosne Srebrene, ali je umro prije nego što se ona dogodila.

⁵ Petar Lipovac (Baja, početkom 18. st. – Baja, 8. VIII. 1761) u latinskim spisima redovito se potpisuje kao „Petrus a Baia” ili „Petrus a Lipa”. Teologiju je predavao na biskupijskoj bogoslovnoj školi u Kaloči (1733–1735) i zatim u Budimu (1735–1746). Ostavio je u rukopisu teološki spis *De Deo uno et trino* (Budae, 1735–1737). U vodstvu provincije sudjelovao je kao kustod (1739–1742) i provincijal (1748–1751).

⁶ Najpoznatiji sjevernohrvatski propovjednik 18. st. isusovac Juraj Mulić održao je 1736. pučke misije u šesnaest župa vesprimske biskupije, i to u župama gdje je barem dio stanovništva govorio hrvatski

i na spomenuto ustrojstvo knjige Lipovčića je potakla zahvalnost prema biskupu kao mecenici, a nije isključeno niti Lipovčićevo promišljeno nastojanje da na taj način proširi hrvatsku knjigu hrvatskim vjernicima na područje jedne mađarske biskupije.⁶

Najvažnijim dijelom knjige smatra sam Lipovčić drugi dio, „u komu se duša čuva, pazi i pohodi od pastirah po Nauku kršćanskomu” (62–388). Taj dio knjige namijenio je svećenicima, prvenstveno župnicima, u nadi da s njom „može se služiti svaki župnik i svaki pripovida-lac” (XIII) koristeći je kao gradivo za propovijedi. Lipovčić se nada da će osobito seoski svećenici upotrebljavati njegovu knjigu, ali ne misli da ona nije prikladna i za svećenike u gradu pa naglašava da „ne valja se stiditi nigdi ovah (ovo) pripovidati” (XIII). Na kraju knjige je stoga dodao pregledno kazalo čitavog drugog dijela knjige, tj. katekizma, rasporedivši pojedina poglavlja po nedjeljama i svetkovinama u želji da tako olakša propovjednicima izbor tema i sadržaja za određenu nedjelju ili svetkovinu (str. /1/–/6/).

Katekizamski tekst svoje knjige Lipovčić raspoređuje na način kanizijevskih katekizama: najprije tumači Vjerovanje započinjući razjašnjenjem o kreposti vjere (73–134), zatim slijedi dio o ufanju s tumačenjima Očenaša (134–170) i Zdravomarije (170–179); treći dio je o ljubavi pa govori o deset Božjih (179–280) i pet crkvenih zapovijedi (280–292); četvrti dio je o sakramentima (292–354), a peti o grijesima (354–372), krepostima (372–374), darovima Duha Svetoga, blaženstvima (374–378) i posljednjim stvarima čovjeka (379–386). Katekizamsko gradivo završava sa sedamdeset i petim poglavljem o anđelu čuvaru (386–388). Lipovčić ga nije razdijelio na spomenutih pet dijelova nego samo na poglavlja. Tako je napustio uobičajeni oblik diobe katekizma. Nije gradivo ni oblikovao u gotove propovijedi, jer su pojedina poglavlja opsegom uočljivo različita. Izabrao je osobit oblik izlaganja u vidu katekizamskog štiva, prikladnog za susljedno čitanje i upotrebljivog u obliku neposrednih predložaka za katehetske propovijedi.

Lipovčićevo katekizamsko gradivo obiluje

pojednostima iz kojih se vrlo vjerno ocrtava vjersko i moralno ponašanje njegovih suvremenika. On to stanje opisuje otvoreno i bez uljepšavanja, ali s izričitom željom da ga promijeni, popravi. Već u uvodu tuži se na nemar onih koji su naučili čitati: „Zločest (je)... narod sadašnji, koji neće da se zabavlja barem u svetac s knjigama, nego voli vrime zaludu potrošiti. Pak koja je korist knjige imati, s njima se ne služiti i zakona Božjega ne obluživati? Nikakva zaisto!” (XIV). U tumačenju prve Božje zapovijedi Lipovčić govori protiv praznovjerja, vraćanja i čaranja (195–200) i taj govor zaključuje riječima: „Po ovoj prvoj zapovijedi najveće se zabranjuje čaranja i vraćanje. Zato, moj kršćanine, nemoj virovati cigankama, ne pružaj dlan da ti u njega zagledaju, ne viruj u njihovo bajanje, ne puščaj nji(h) k dici tvojoj, nego ako si ti sam občinjen i učaran, a ti se uteci k Bogu pak oblužuj one likarie koje su od Boga i Crkve svete učinjene protiva svakoj sablaz(n)i i napasti i čarki vražjoj” (199). Oštro udara na plesove i igre u razlaganju treće Božje zapovijedi, jer „griše navlastito mladići, mlade i divojke koje u nedilju ili u svetac igraju u kolu ili onako tanac provode. I premda ne velim da je u kolu igrati vazda grih smrtni, sasvim tim zadugo u kolu igrati nije posvetiti dan svečani nego jest metnuti u veliku pogibio grihah i nečistoće... Bolje bi bilo da mladić plug za ručice drži ili da divojke vunu načinjaju i predu, nego da u ovih igrah pogibljivo igraju. I sasvim tim ove isprazne igre, pisme i tanci nahode se ne samo u gradovi nego i u selih i kućah siromašnih...” (214). Lipovčić osobito osuđuje loše običaje koji dolaze do izražaja u danima odmora, u nedjelje i blagdane, jer tada mnogi „...vrime zaludu gube ili s društvom zločestim tepu se po mehanah ili se na kocke igraju ili u kolu skaču i pivaju ili odviše piju, svadjaju se, tuku se i zaklinjaju ili se na bludnost daju i na ostale poniki način neizbrojne i neizrečene zloće i opaćine. Zato u dneve svečane mogao bi reći da su sasvim otvorena vrata paklena na koja izlaze vrazi i najveće nastoje kršćane na grih navesti i u pakao odvesti...” (219). Nasuprot tim i takvim lošim postupcima iznosi program ispravnog kršćanskog ponašanja: „Ti, dakle, moj kršćanine, u nedilju i svetac rič Božju bogoljubno

slučaj, molitvu jezikom i pameću čini, promišljajući otajstva Božja; Bogu svesrdno zahvaljuj za sva dobra koja od njega primaš; učini koje dilo od milosrdja, ili duhovno ili telesno; pobri- ni se s dušom tvojom, promisli u kakvu se sta- nju nahodi i ako je u grihu, nju pomozi; na pro- cesion, na nauk kršćanski i na večernju svesrd- no idi, jere zato se u svetac večernja drži da se kršćani u crkvi veće zadrže u dan svečani nego u dan posleni..." (220, 221). Upozorava i sveće- nike na njihove nedjeljne obveze prema vjerni- cima: "...pastiri i župnici nisu pastiri duša nego najmenici i rastrkaoci stada koji ne običaju u nedilju i u svetac pripovidati ili koji više puta za ugoditi kome gosposinu prediku ostave ili naj- prije misu reknu pak posli istom kojekako što- god pripovide. Ovakvi ne okupljaju nego rasi- paju stado Isukrsta i pušćaju u čeljusti kurijaka, to jest u čeljusti vražje" (220).

Opsežno razlaganje četvrte Božje zapovijedi daje Lipovčiću mogućnost zacrtati pravila ro- diteljskog odgoja u kući (227–230). U to po- glavlje uvrštava dužnosti vjernika prema sveće- niku kao i dužnosti župnika prema župljanima: „Po ovoj zapovidi i župnik jest dužan stadu svome u svih duhovnih potribah služiti, zato griši *prvo* župnik ako u župi svojoj brez uzroka i brez dopuštenja ne pribiva. *Drugo* griši ako svesrdno, pametno i bogoljubno svome puku sakramente ne razdiljuje, to jest ne ispovida, ne pričešća, ne krsti i ostalah ne čini. *Treće* gri- ši ako u svojoj župi u zapovidne svetkovine mi- su ne govori, kad može, i ako za svoj puk molitvu ne čini i za njega kadgod misu ne reče. *Četvrto* griši ako ne mari po sebi ili po drugomu naučit svoj puk nauk kršćanski i sve ono što kršćanin dužan je znat i ako u pripovidanju ne ponukuje da se zakon Božji i pravda obslužuje ili ako ne pripovida onda kad može. *Peto* gri- ši ako uboge svoje župe ne mari pomagat, zlo- čince pokarat, bolesnike pohodit i razgovorit i svetim sakramentih, kad je potribno, smrti pripravit" (232, 233).

Priprava na smrt uključuje, dakle, i dijelje- nje sakramenta bolesničkog pomazanja. Potrebu tog sakramenta Lipovčić ovako obraz- laže: „U životu telesnome potribno je... da se človik... ima čime branit od svojih neprijate- ljah... Po isti način imamo od sedam stvarih

potribu u životu našem duhovnome... *Peto* da se na čas od smrti brani od svojih neprijatelj- jah po najposlidnjemu pomazanju" (295). Lipov- čić antropološkim razlozima obrazlaže i sam broj od sedam sakramenta: „Oviu sakramenatah ... jest samo sedam... zašto narod ljucki imajući potribu od sedam stvarih u životu telesnome, zato hotio je Gospodin Bog da čovik na priliku života telesnoga ima potribu od sedam stvarih u životu duhovnomu" (295). Sakramenat bo- lesničkog pomazanja ovako definira: „Najpo- slidnje pomazanje jest jedan između sakramena- ta svete Crkve, koji se čini mažući bolesnika u smrtnoj bolesti uljem posvećenim i govoreći svrhu njega molitve od svete Crkve naredene; ostavljen (je) i učinjen od Gospodina Isukrsta na korist duše i tila čovječega. I zove se najpo- slidnje pomazanje zašto se čoviku daje na svrhi života ili zašto posli ovoga sakramenta mlogi bolesnici drugo koje pomazanje ne mogu pri- miti" (343). Tako definicija uključuje samo opis ovoga sakramenta, a ne osvrće se na nje- govu narav i učinke. Njih navodi u daljnjem razlaganju ovako: „Između ostali pak dobara, koja Bog svemogući dopušća bolesniku po ovom sakramentu, jesu tri poglavita. *Prvo* či- sti mu dušu od onih grihah koje je na ispovidi zaboravio očitovat ili nije poznao da su grisi. *Drugo* daje mu razgovor, slobodu i jakost za podnest svaku napast duha paklenoga koji onda najveće na čovika natrkuje. *Treće* povraća mu zdravlje telesno, ako je duši korisno" (344). Lipovčić daje također upute o načinu dijelje- nja sakramenta bolesničkog pomazanja, pose- bno kužnim bolesnicima, a nabraja i preduvjete koje treba ispunjavati sam djelitelj. Spominje pet preduvjeta za „korisno" primanje tog sa- kramenta koje treba ispunjavati primalac, a to su: krštenje, stanje milosti, bolest, odraslost i bogoljubnost. Katekizamsko razlaganje Lipov- čić zaključuje navodeći primjer kojim se su- protstavlja uvriježenom shvaćanju da će bolesni- ci, „dok uzmu ovi sakramenat, da će udilj umerti" (344, 345).

Lipovčićevi predlošci za katehetske „pri- dike" cjelovito i vrlo pregledno razlažu samo katekizamsko gradivo. Ta razlaganja on upot- punjuje barem jednim primjerom iz repertoara srednjovjekovnih zbirki pa na taj način samo

gradivo slušatelji lakše pamte, a ono zbog svoje egzemplarnosti dobija na uvjerenosti. Lipovčić k tome piše jasno, živahno i slikovito; tekst se čita ugodno. Sve to pokazuje Lipovčićevu teološku i literarnu kulturu.⁷ Premda on obilno koristi barokni literarni izraz i elemente baroknog književnog stvaranja, ipak takav način pisanja ne okrnjuje jasnoću i cjelovitost teološkog izražavanja, u iznošenju katekizamskog gradiva. Premda je kao predloške koristio kanizijevske katekizme: *Nucleum catecheticum*⁸, katekizam *Jakoba Marchancia*⁹ i teološke spise *Reiffenstuela*¹⁰, koji slijede kanizijevsku katekizamsku tradiciju, pridružio je popisu svojih vrela i djelo *Ivana Grličića*¹¹, a ono zastupa belarminovsku katekizamsku tradiciju. Tako se Lipovčić postavlja eklektički prema općim katoličkim katekizamskim tradicijama: sadržajem se priklanja Bellarminu, u tumačenju otajstva Crkve ovisan je o *Rimskom katekizmu* (122–126), a u rasporedu gradiva i kontroverzističkoj tendenciji slijedi Kanizija. Na taj je način *Dussu csuvaiuche pohogjenje* dokument međusobnog prožimanja triju glavnih katoličkih katekizamskih tradicija u sjevernoj Hrvatskoj, primjer novih pravopisnih rješenja¹² i djelo ondašnjeg hrvatskog književnog standarda.

⁷ Lipovčić je također autor tiskom objavljenih teoloških tezarija: *Conclusiones theologicae ex Quarto Sententiarum libro* (Budae, 1747) i *Ordo confusus seu conclusiones theologicae de peccatis, virtutibus moralibus et legibus* (Budae, 1753). Uz spomenuta hrvatska djela spominje Josip Jakošić dva izdanja i treće hrvatske knjige: *Stazica duhovna zivota vikovicnjega od razlicitih i bogoljubnih molitava ucinjena* (Budim, 1755; Osijek, 1767).

⁸ Katekizam *Nucleus catechiticus, continens brevi compendio doctrinam fidei ac morum* objavio je 1663. Bernardinus Mercator.

⁹ Jakob Marchantius je 1643. u Kölnu objavio katekizam pod naslovom: *Catechismus novus... seu doctrina christiana in breves abolutasque quaestiunculas captu et observatu facillimas ordinata*.

¹⁰ Anaklet Reiffenstuel (1642–1703), franjevac i profesor moralnog bogoslovlja u Freisingu u Njemačkoj autor je niza crkvenopravnih spisa i poznate knjige *Theologia moralis* (München, 1692).

¹¹ Riječ je o Grličićevom jedinom poznatom djelu *Puut nebeski ukazan csoviku od Boga po Svetoj Czarkvi to jest nauk karstjanski...* (Venecija, 1707). – Lipovčić je uistinu slijedio Grličićeva tumačenja, posebno prihvaćajući njegovu razdiobu gradiva unutar pojedinog poglavlja. Tako je Lipovčićeva knjiga dokaz kontinuiteta katekizamske literature u sjevernoj Hrvatskoj.

¹² Usp. Z. VINCE: Grafijsko-pravopisna pitanja predpreporodnog i preporodnog doba u Slavoniji. *Zbornik radova I. znanstvenog sabora Slavonije i Baranje*, Osijek 1970, 779.